

**SOWIETYZACJA I RUSYFIKACJA
PÓŁNOCNO-WSCHODNICH ZIEM II RP
W LATACH 1939-1941**

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA NAUKOWA
BIAŁYSTOK, 25-26 PAŹDZIERNIKA 2002 R.

W dniach 25-26 października 2002 r. w Instytucie Historii Uniwersytetu w Białymstoku odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II RP w latach 1939-1941*. Z referatami wystąpiło 14 historyków z Polski i Białorusi.

Obrady otworzyła, w imieniu swoim oraz Dziekan Wydziału Historyczno-Socjologicznego prof. Haliny Parafianowicz, Dyrektor Instytutu Historii prof. Hanna Konopka, podkreślając wagę dla białostockiej uczelni tego typu spotkań, a zwłaszcza wymiany wyników badań historyków z tak wielu środowisk uniwersyteckich.

Jako pierwszy wystąpił prof. Adam Sudol (Bydgoszcz) z referatem *Hipokryzja i mistyfikacje stalinowskiego aparatu partyjno-państwowego w świetle antypolskiego protokołu Biura Politycznego WKP(b) z 1 X 1939 oraz Stenogramu obrad Zgromadzenia Ludowego Zachodniej Białorusi*. W swoim wystąpieniu omówił przygotowania centralnych władz radzieckich do przeprowadzenia na terenach zagarniętych po 17 września 1939 r. wyborów do Zgromadzeń Ludowych w świetle protokołu Biura Politycznego WKP(b) z 1 października 1939 r., który w punktach wymienia wszystkie niezbędne działania, jakie w tej mierze należy podjąć na zajętych obszarach.

Następnie prof. Jerzy Supady (Łódź) w referacie *Warunki w więzieniach funkcjonujących na ziemiach polskich pod okupacją sowiecką w latach 1939-1941* przedstawił sytuację panującą w więzieniach i aresztach na terenach okupowanych przez ZSRR. Swoje rozważania oparł na publikacjach o charakterze wspomnieniowym i pamiętnikarskim, które ukazały się

w ciągu ostatniego półwiecza w kraju i zagranicą. Kolejno omawiał on warunki bytowe, stan psychiczny osadzonych poddanych nieustającym śledztwom, wpływ przeludnienia na ogólną kondycję więźniów.

Prof. Mieczysław Wieliczko (Lublin) w referacie *Lwów – Białystok – Wilno: o specyfice i prawidłowości procesu historycznego pod sowiecką władzą na przełomie lat 1939–1940* starał się porównać pierwsze miesiące okupacji w Białymstoku, Lwowie i Wilnie. Celem referatu była odpowiedź na pytanie dotyczące różnic i cech wspólnych radzieckiej polityki okupacyjnej na ziemiach II RP zagarniętych po 17 września 1939 r.

Następny referent, prof. Roman Dzwonkowski SAC (Lublin), w swym wystąpieniu *Represje wobec polskiego duchowieństwa katolickiego na ziemiach północno-wschodnich II RP 1939–1941* przedstawił politykę radziecką wobec polskiego duchowieństwa katolickiego na terenach tzw. Zachodniej Białorusi, jako swoiste preludium do faktycznej walki z Kościołem katolickim, którą władze radzieckie rozpętały na terenach włączonych w 1944 r. do Białoruskiej SRR. Jak wynika z jego badań, na tle późniejszych działań represyjnych oraz ogólnego stosunku władz radzieckich do Kościoła, polityka radziecka wobec polskiego duchowieństwa była wyjątkowo powściągliwa, zaś otwarte działania represyjne w zasadzie ograniczone do minimum. Władze radzieckie starały się raczej wykorzystać w szerokim zakresie dostępne środki administracyjne.

Prof. Wojciech Rojek (Kraków) w referacie *Rola kresów północno-wschodnich II RP w stosunkach polsko-brytyjskich w latach 1939–1941*, na podstawie swych wielomiesięcznych kwerend w Archiwum Polskiego Instytutu i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie nakreślił nieznany dotychczas szerzej obraz roli, jaką odgrywały kwestie ziem północno-wschodniej RP zagarniętych przez ZSRR w ogólnych stosunkach Rządu RP na wychodźstwie z rządem Wielkiej Brytanii. Dużą część swego wystąpienia poświęcił stanowisku Polski wobec kwestii litewskiej, a zwłaszcza zajęcia przez Litwę Wilna i okolic oraz znaczeniu polskiej placówki dyplomatycznej w Kownie.

Prof. Albin Głowacki (Łódź) w referacie *Wysiedlenie mieszkańców Zachodniej Białorusi z 800-metrowej strefy nadgranicznej na wiosnę 1940 r.*, na podstawie materiałów, do których dotarł w czasie swoich kwerend archiwalnych w Moskwie, przedstawił przygotowania, zasady i przebieg akcji wysiedlenia ludności polskiej z 800-metrowej strefy nadgranicznej. Zdaniem referenta cała akcja dzieliła się zasadniczo na dwie części: odsiedlenia gospodarstw – czyli przenoszenie ich na koniec danej wsi, która znajdowała się już poza strefą nadgraniczną oraz faktycznego przesiedlenia, najczęściej

na tereny i do gospodarstw, z których wcześniej deportowano rodziny osadników. Władze radzieckie (przynajmniej teoretycznie) starały się zapewnić przenoszonym rodzinom budulec do odtworzenia siedliska. Wyjątek stanowiły rodziny uznane za kułackie, które wysiedlano bez żadnych odszkodowań i pomocy.

Po przerwie obiadowej, jako pierwszy głos zabrał doc. E. Rozenblat (Brześć), który wygłosił referat pt. *Советизация и антисемитизм в западных беларусских землях. 1939–1941 гг.* Poruszył w nim problem stosunku okupacyjnych władz radzieckich do Żydów przebywających na terenie Zachodniej Białorusi, udziału Żydów w strukturach radzieckich władz, a zwłaszcza kwestii wzajemnych stosunków Polaków, Żydów i Białorusinów.

Jako druga wystąpiła mgr Lilianna Świątek (Łódź). W swym wystąpieniu pt. *Sytuacja uchodźców żydowskich na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939–1941 w świetle opublikowanych dokumentów Archiwum Ringelbluma* przedstawiła losy żydowskich uchodźców z centralnej i zachodniej Polski, którzy w wyniku działań wojennych znaleźli się na terenach zagarniętych przez ZSRR. Byli oni przez władze radzieckie od samego początku traktowani z dużą nieufnością. Prezentowany przez autorkę trzeci tom Archiwum Ringelbluma, wydany przez Żydowski Instytut Historyczny, zatytułowany *Relacje z Kresów*, zawiera wspomnienia dziesiątek Żydów, którzy znaleźli się pod radziecką okupacją. Z chwilą wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej powrócili oni do Warszawy, gdzie świadectwa swych „pod sowietami” przeżyć złożyli sami lub ich relacje zostały spisane i złożone w Konspiracyjnym Archiwum Getta Warszawy.

Dr Ewa Kowalska (Warszawa) kontynuowała „wątek żydowski”. W swym referacie *Spółeczność żydowska i władza radziecka w szerokim ujęciu społeczno-historycznym* nakreśliła skomplikowany obraz współistnienia społeczności żydowskiej w radzieckiej rzeczywistości, jej nadzieje i obawy podsycane wszechobecną propagandą komunistyczną, próby odnalezienia się w obliczu możliwości awansu społecznego, którym kusiała nowa władza. Omówiła losy Żydów wysiedlanych w głąb ZSRR, stosunek miejscowej ludności do kwestii żydowskiej oraz napięcia panujące w gminach żydowskich walczących o „rząd dusz” z nową rzeczywistością radziecką.

W drugim dniu konferencji, 26 października, sesję otworzyło wystąpienie doc. Siergieja Piwowarczyka (Grodno) *Использование местного населения на строительстве военных спецобъектов в Белостокской области (1939–1941)*. Autor omawiał wykorzystanie miejscowej ludności cywilnej do budowy rejonów umocnionych, schronów i lotnisk polowych na terenie obwodu białostockiego. Przedstawił też dolegliwości, na jakie nara-

żeni byli miejscowi chłopci zobowiązani do wykonywania robót szarwarkowych, oraz nadużycia, jakich dopuszczali się wobec nich miejscowi dowódcy przy rozliczaniu zakresu robót.

Doc. I. Jelenska (Brześć) w referacie *Документы госархива Брестской области 1939–1941 гг.: характеристика источников* przybliżyła uczestnikom konferencji zbiory dokumentów radzieckich z lat 1939–1941 znajdujących się w Archiwum Obwodowym w Brześciu. Podkreśliła, że są one dalece niekompletne, jednak dla badaczy starających się przyrzeć z bliska działalności władzy radzieckiej na poziomie lokalnym bardzo cenne.

Dr Daniel Boćkowski (Białystok) w swym wystąpieniu *Społeczne i gospodarcze aspekty radzieckiej okupacji Białostoczczyzny 1939–1941. Próba bilansu* starał się odpowiedzieć, czy władzom BSRR udało się w latach 1939–1941 stworzyć na Białostoczczyźnie sprawnie funkcjonujący aparat administracyjny oraz jakie negatywne skutki dla ogółu społeczeństwa niesło za sobą generalnie złe przygotowanie nowej władzy do działania w skrajnie innych niż dotychczas warunkach oraz środowisku.

Prof. Michał Gnatowski (Białystok) w referacie *Radzieccy funkcjonariusze na Białostoczczyźnie. Próba charakterystyki*, na podstawie dokumentów z archiwów białoruskich, starał się nakreślić obraz radzieckich funkcjonariuszy pracujących na Białostoczczyźnie. Szczególnie cenne były informacje o ilości i składzie narodowościowym funkcjonariuszy oddelegowanych do pracy na te tereny z Białoruskiej SRR oraz Rosyjskiej SFRR oraz o faktycznym udziale ludności miejscowej we władzach (od sielsowietu po komitet obwodowy). Jak wynikało z przedstawionych dokumentów wśród ponad 8 tys. osób oddelegowanych do pracy na te tereny było bardzo wielu Żydów.

Na koniec prof. Ryszard Bender (Lublin), w wystąpieniu *Początek i koniec okupacji sowieckiej w Łomży 1939–1941*, podzielił się z uczestnikami konferencji swoimi wspomnieniami na temat życia codziennego w Łomży w okresie władzy radzieckiej.

Daniel Boćkowski